

УДК 374.1(48)

О.І. Огієнко,

кандидат педагогічних наук, доцент
(відділ порівняльної професійної педагогіки Інституту педагогічної
освіти і освіти дорослих АПН України, м.Київ)
E-mail: t-market@i.com.ua

ПЕДАГОГІКА ДОРΟΣЛИХ ЧИ АНДРАГОГІКА? СКАНДИНАВСЬКИЙ КОНТЕКСТ

У статті визначається роль та місця андрагогіки у скандинавському вимірі, досліджується становлення та розвиток скандинавської концепції навчання дорослих. На основі аналізу скандинавської педагогічної літератури виділено основні етапи розвитку педагогіки дорослих; особливу увагу приділено розумінню та місцю андрагогіки в системі наук.

Соціально-економічні зміни, характерні для кінця ХХ – початку ХХІ століття, підтверджують посилення ролі освіти дорослих у розвитку сучасного суспільства. Це активізує пошук нових підходів до навчання дорослої людини, оскільки розроблені в педагогіці форми, методи та технології навчання базуються на особливостях дітей різного віку чи студентства (педагогіка вищої школи) і їх застосування при навчанні дорослої людини не може бути ефективним. Специфіка освіти дорослих стала предметом фундаментальних досліджень педагогів, психологів, соціологів різних країн світу, що створило передумови для появи андрагогіки (від "andros" – доросла людина та "agoge" – управління, виховання). Проте, в різних країнах по-різному ставляться до виділення андрагогіки в окрему науку. Оскільки в Україні ставлення до андрагогіки є неоднозначним та дискусійним, то аналіз зарубіжного досвіду з цього питання є актуальним та необхідним. Скандинавські країни мають тривалі традиції та певні специфічні відмінності в системі освіти дорослих у порівнянні з іншими країнами, ефективність якої не викликає сумніву. Тому, саме їх система освіти дорослих та підходи до вирішення андрагогічних проблем стали темою нашого вивчення.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що проблемам освіти дорослих взагалі, та андрагогіці, зокрема, привернута увага дослідників різних країн. Найбільш ґрунтовні дослідження зроблені С. Брукфілдом та М. Ноулзом (США), П. Джарвісом (Велика Британія), Х.Г. Гротхоффом та Ф. Пеггелером (Німеччина), Л. Туросом (Польща), П. Фюрте (Швейцарія), С.І. Змейовим та С.Г. Вершловським (Росія), Н.Г. Ничкало та Л.П. Вовк (Україна) та іншими вченими. Ними обґрунтовуються теоретико-методологічні засади освіти дорослих та андрагогічна модель навчання, визначаються особливості та принципи навчання дорослої людини, тощо. Проте, ґрунтового аналізу скандинавських підходів до андрагогіки як науки та застосуванню андрагогічної моделі навчання не проводилося.

Мета нашого дослідження – визначення ролі та місця андрагогіки у скандинавському вимірі, аналіз становлення та розвитку скандинавської концепції навчання дорослих.

Скандинавська система освіти дорослих має тривалу історію свого розвитку та тісно пов'язана з ім'ям данського вченого, філософа і педагога Н.Ф.С. Грундтвіга. Проте, сучасний розвиток освіти дорослих несе на собі відбиток досягнень дослідників з різних країн, що зумовлюється їх тісною співпрацею, а також інтеграційними та глобалізаційними процесами, які характерні для сучасного суспільства. Тому, для визначення скандинавських підходів до андрагогіки ми спиралися на результати дослідження становлення та розвитку андрагогіки в міжнародному контексті. Її "офіційне" визнання в європейських країнах та США припадає на 70-ті роки ХХ століття та пов'язано з виходом у світ праці американського вченого Малколма Шеппарда Ноулза (1913-1997) "Сучасна практика освіти дорослих. Андрагогіка проти педагогіки" [1], в якій обґрунтовувалися концептуальні засади нової науки – андрагогіки. Її виходу передували тривалі дослідження стосовно особливостей навчання дорослих. Так, Дж. Драпер, досліджуючи виникнення та розвиток андрагогіки вважає, що передумовами її появи є: гуманістична соціальна філософія 1700-1800-их років, початок робочого руху у ХХ столітті в Німеччині та США, бурхливий розвиток освіти дорослих після Другої світової війни, інтенсивність досліджень у галузі освіти дорослих та обґрунтування життєздатності андрагогічної теорії. Він зауважував, що "розгляд метаморфоз андрагогіки/освіти дорослих є важливим для пошуку галузі ідентичності. Пошук визначення також був спробою гуманізувати та зрозуміти освітній процес дорослих" [2: 5].

Дослідження доводить, що суттєвий вплив на розвиток андрагогічних знань у європейських країнах мали праці американського вченого Едуарда Ліндемана (1885-1953), який сформулював чотири положення навчання дорослих, що стали "ядром філософії освіти дорослих" і не втратили своєї актуальності й сьогодні: освіта – це життя, а не просто підготовка до невідомого майбутнього існування; освіта – це неперервний процес, що базується на неформальних ідеалах; освіта дорослих починається там, де професійна освіта закінчується, а її мета – наповнити смыслом усе життя; в основі розвитку освіти дорослих лежать певні ситуації, а не предмети. Якщо в традиційній освіті учень

повинен пристосовуватися до вимог навчального закладу, навчального плану, то в освіті дорослих навчальні плани та програми складаються з урахуванням потреб та інтересів дорослих учнів; самою великою цінністю у процесі навчання дорослих є досвід учня [3: 215].

Проте, ідейним натхненником Е. Ліндемана можна вважати Н.Ф.С. Грундтвіга. Сам Е. Ліндеман писав, що "головним джерелом економічного та соціального Ренесансу Данії є вищі народні школи. Вийшло так, що повернувшись з Данії я став переконаним та гарячим захисником освіти дорослих" [4: 4]. А.Д. Стеверт зазначав, що "грундтвігському проживанню у свободі та навчанню у свободі було присвячено цілий розділ у роботі Е. Ліндемана "Значення освіти дорослих". ...Філософія Грундтвіга... зіскакує у Е. Ліндемана з кожної сторінки..." [5: 126].

Водночас, Малколм Ноулз писав, що "Едуард Ліндеман був моїм першим наставником, моїм головним джерелом натхнення. Я вважаю його пророком сучасної андрагогічної теорії" [5: 148].

Це дає підстави для висновку, що сучасна андрагогічна концепція ґрунтується на ідеях данського філософа Н.Ф.С. Грундтвіга і саме його освітня концепція слугувала передумовою та основою для розвитку андрагогіки як науки у ХХ столітті. Андрагогіка ж М. Ноулза була "першою спробою створити теорію освіти дорослих... хоча це не була цілісна теорія, як він того очікував, але він забезпечив ґрунтовні засади для подальшого її розвитку [6: 157].

Незважаючи на спільні коріння виникнення андрагогічних концепцій та їх подібні риси, існують суттєві розбіжності між ними. Це дало нам можливість визначити декілька підходів до розуміння та місця андрагогіки в системі наук, які вплинули на розвиток андрагогічних концепцій:

1. Андрагогічна концепція виходить з міркування, що андрагогіка є однією з педагогічних дисциплін чи з міркування, що андрагогіка є самостійною галуззю знань.

Так, у Німеччині більшість учених андрагогіку визначають як "частину науки про освіту", у Франції термін "андрагогіка" увійшов до словників та енциклопедій, але андрагогіка розглядається в межах педагогіки. Польський дослідник Л. Турос розмістив андрагогіку в межах системи педагогічних дисциплін та визначив її завдання, методологію. Водночас, Л. Турос захищав відносну незалежність андрагогіки, її взаємозв'язок з іншими науками. Варіативність та плюралістичність ми спостерігаємо у формуванні андрагогічної концепції в Чехії, Словаччині та Хорватії. Дві концепції розвиваються паралельно.

2. Андрагогічна концепція, що базується на інтегративному підході. Її прикладом слугує голландська андрагогічна концепція, яка сформувалася у 60-х роках ХХ століття та мала інтегративну природу, включаючи не тільки освітній процес, а й "загальні підходи в соціальній поведінці дорослих, соціальну допомогу", тощо. Проте, інтегративна андрагогічна концепція, яка об'єднувала в андрагогіці психологію та соціологію і, навіть, отримала нову назву – "агологія", не змогла довести свою ефективність і сьогодні андрагогіка відокремлена від інших наук.

Деякі швейцарські вчені (П. Фюрте) дотримуються радикальної андрагогічної концепції, наполягаючи на заміні педагогіки андрагогікою та визнання її наукою про освіту в межах неперервності життя.

3. Прагматична андрагогічна концепція, яка розроблена американською школою андрагогіки. Зазначимо, що вплив андрагогічної теорії М. Ноулза можна простежити в усіх європейських концепціях.

4. Концепція навчання дорослих, яка заперечує існування андрагогіки як науки (С. Гріффін, П. Джарвіс та ін.)

Андрагогічна концепція у скандинавських країнах формувалася під впливом як зарубіжного досвіду, так і на основі власних традицій. Найбільш інтенсивний її розвиток відбувається у Фінляндії. Фінські дослідники намагаються відповісти на ключові питання, що стосуються андрагогіки як науки. Провідне положення більшості досліджень таке: педагогіка та андрагогіка – це тільки частини загальної освітньої науки, теоретичне обґрунтування якої тільки розпочалося; як тільки концепція освіти впродовж життя стане реальністю, педагогіка та андрагогіка стануть ближче одна до одної через появу інтегральної освітньої науки, але мало вірогідно, що андрагогіка зникне.

Ми вважаємо, що неоднозначність у підходах до андрагогіки розпочалася з некоректного її визначення М. Ноулзом – "андрагогіка – наука та мистецтво допомоги дорослим навчатися". Учений проводить аналогію з визначенням педагогіки Дж. Дьюї як "науки та мистецтва" та зводить андрагогіку до допомоги дорослим навчатися, тобто "зменшує" її до певних "рецептів" методики викладання дорослим учням. Крім того, помилковим є обмеження андрагогіки тільки проблемами навчання без урахування соціальних та філософських аспектів, без яких навчання не може бути успішним.

Тому, більшість скандинавських дослідників вважають більш доречним використання терміну "педагогіка дорослих", ніж "андрагогіка", підкреслюючи приналежність до педагогічної науки та розглядаючи андрагогіку як певну ідею, а не науку. Проте ми вважаємо, що скандинавську концепцію

навчання дорослих, яка розглядається в межах педагогіки дорослих, можна називати андрагогічною, оскільки вона відповідає основним положенням андрагогіки.

Вивчення та аналіз скандинавської педагогічної літератури дозволив виділити основні етапи розвитку педагогіки дорослих: перший етап охоплює 90-ті роки XIX – першу половину XX століття. Він характеризується виділенням "дорослості" як соціально-психологічного феномену, розробкою педагогічної теорії освіти дорослих (наприклад, педагогіка навчальних гуртків); практична спрямованість досліджень, націлених на вдосконалювання освітніх процесів; створення кафедр, науково-дослідних інститутів, професійних об'єднань, видання журналів тощо.

Другий етап – 60-80-ті роки XX століття. Це період активних міжнародних наукових досліджень стосовно неперервної освіти та освіти дорослих як її важливої складової. Аналізується понятійний апарат; поглиблюється уявлення про освіту дорослих як засобу соціального та культурного розвитку країни, як фактору самореалізації дорослої людини. Водночас, в європейських країнах та США андрагогіка починає визнаватися як самостійна наукова дисципліна, що не могла не вплинути на формування андрагогічної концепції у скандинавських країнах.

Для третього етапу (90-ті роки XX століття) властива подальша концептуалізація явищ освіти дорослих; продовження досліджень у теоретичному та методологічному контексті.

Четвертий етап (початок XXI століття) охоплює початок XXI століття та характеризується інноваційним розвитком педагогіки дорослих, зростанням ролі практико-орієнтованої спрямованості досліджень; розробкою прогнозів, детермінованих змінами в соціально-економічних і соціально-культурних умовах.

Порівняння розвитку педагогіки дорослих у скандинавських країнах з основними етапами розвитку андрагогіки в міжнародному контексті [7] доводить їх схожість у вирішенні основних проблем навчання дорослої людини.

Досліджуючи відмінності скандинавської концепції навчання дорослих (андрагогічної концепції) ми прийшли до висновку, що в ній гармонійно поєднуються андрагогічні ідеї М. Ноулза, вчених Ноттингемської групи та педагогічні ідеї Н.Ф.С. Грундтвіга. Таке поєднання робить її надзвичайно гнучкою, демократичною, мобільною та орієнтованою на задоволення освітніх потреб дорослої людини.

Скандинавська андрагогічна концепція виходить з психологічних особливостей дорослих людей, які є передумовами успішності в навчанні. Вони були обґрунтовані американським психологом Карлом Роджерсом та розвинені скандинавськими дослідниками. У відповідності з ними, специфічними особливостями дорослої людини як суб'єкта навчального процесу є: усвідомлення себе як самостійної, самокерованої особистості; наявність життєвого та професійного досвіду, який стає джерелом освіти безпосередньо для дорослої людини та її колег; наявність освітніх потреб, прагнення за допомогою навчання вирішити свої життєво важливі проблеми та досягти конкретних цілей; прагнення до самоосвіти, самовиховання, саморозвитку; прагнення до негайної реалізації набутих знань. Звідси, доросла людина здатна бути не тільки відповідальною за своє навчання, а й бути ініціатором особистого навчання. Це означає, що при організації навчання дорослої людини необхідно виходити з того, що: у процесі навчання провідну роль відіграють потреби, мотиви, професійні та соціальні проблеми; доросла людина прагне до самостійності в навчанні, самореалізації та самоуправління; життєвий досвід є "візитною карткою" дорослої людини, його необхідно використовувати як при індивідуальному навчанні, так і при навчанні її колег; навчальний процес необхідно орієнтувати не на одержання загальних знань, а на вирішення значущої проблеми, надання допомоги в досягненні певної мети; результати навчання повинні передбачати негайне застосування на практиці; навчання має певні обмеження (соціальні, часові, фінансові, професійні та ін.); процес навчання будується на основі суб'єкт-суб'єктних відношень між тим, хто навчається та тим, хто навчає (М. Ноулз, С. Змеєв, С. Ларссон).

Данні положення стають визначальними для андрагогічної концепції. Проте, на думку скандинавських вчених [8; 9], у концепції М. Ноулза занадто велике значення приділяється персоналістичному підходу в навчанні, акцентується увага на обов'язковій "самоспрямованості дорослого учня", тоді як функції вчителя обмежуються. На їх думку, це робить концепцію Ноулза досить обмеженою та абстрактною, оскільки вона не враховує вплив зовнішнього середовища, рівень освіти тих, хто навчається, зміст освіти та інші фактори, які впливають на ефективність навчання. Тому, більш наближеною до скандинавського контексту можна вважати андрагогічну концепцію вчених ноттингемської групи, за якою головною метою навчання дорослих є розвиток критичного, творчого мислення, інтегрованого з почуттєвою сферою людини, яка розглядається у взаємодії з соціально-історичним середовищем [10: 37].

Водночас, основою скандинавської концепції навчання дорослої людини залишається педагогічна концепція Н.Ф.С. Грундтвіга, за якою персоналістичному підходу до навчання дорослих протистоїть навчання на основі збалансованого та рівноправного діалогу (*vekselvirkning*). Таке навчання базується

на взаємоповазі, взаєморозумінні, взаємосприйнятті, взаємодії. На думку Н.Ф.С. Грундтвіга, взаємодія повинна бути вільною, живою та природною. Свобода – основна умова взаємодії. У цьому контексті Грундтвіг наполягав на пізнанні людиною себе перед тим, як пізнавати інших. "... людина повинна вміти казати "ми", водночас мислячи "я"... Кожен з нас є унікальним, тому є зовсім природним почувати себе "цікавим", але не робити помилки, вважаючи, що тільки ти й можеш бути цікавим. Важливо бути самим собою, не замикатися у собі. Ми не повинні тікати від реальності. Ми повинні дивитися в обличчя життю" [11]. Це дає можливість тим, хто навчається оволодіти інтегрованим мисленням, при якому індивід здатен контролювати своє мислення та навчання на відмінну від ситуації, коли мислення людини тільки адаптується до авторитету чи досвіду інших.

Дослідження свідчить, що опора на досвід людини є невід'ємною складовою андрагогічних концепцій, а у скандинавській концепції йому приділяється особлива увага. Н.Ф.С. Грундтвіг вважав життєвий досвід єдиним шляхом для людини до істинного знання.

На думку З. Хеллстрона [12], концепція навчання на основі досвіду (experiential learning) дає можливість ефективно використовувати як життєвий, так і професійний досвід дорослих у навчанні. Мабуть тому Е. Ліндеман називав досвід живим підручником дорослого учня, який забезпечує неперервний процес оцінки подій, що відбуваються, а шведський вчений С. Ларссон – "цінним ресурсом", який забезпечує неперервність навчання, слугує мотивацією до навчання та підвищує його ефективність. Додамо, і створює умови для самоспрямованого навчання.

Концепція самоспрямованого навчання складає основу сучасної освіти дорослих. "Самоспрямоване навчання – це стиль життя. Це не просто примха, яка відповідала прагненню до саморозвитку та самореалізації людини наприкінці ХХ століття. Ідея про самоспрямоване навчання означає взяття людиною на себе відповідальності за своє навчання та має історичне коріння. Його сучасна актуалізація в освіті дорослих, на нашу думку, відображає зусилля зробити її визнаною цінністю та активно використовувати в освітньому процесі" [13: 16].

Концепція самоспрямованого навчання збігається з ідеями Н.Ф.С. Грундтвіга, щодо розуміння ним навчання як активного процесу, в результаті якого відбувається духовний розвиток внутрішнього "Я", формування розуміння, як бути самим собою та як бути членом народної спільноти.

Таким чином, аналіз досліджень науковців з розглядуваної проблеми [1-10; 12; 13] дозволяє зробити такі висновки: незважаючи на спільне коріння виникнення андрагогічних концепцій та їх подібні риси, існують суттєві розбіжності між ними стосовно розуміння та місця андрагогіки в системі наук; існують різні точки зору серед скандинавських дослідників, але більшість з них вважають більш доречним використання терміну "педагогіка дорослих", ніж "андрагогіка"; розвиток педагогіки дорослих у скандинавських країнах відповідає розвитку андрагогіки у міжнародному контексті; ідейним натхненником андрагогіки можна вважати данського вченого Н.Ф.С. Грундтвіга, на праці якого спиралися Е. Ліндеман та М. Ноулз, яких вважають засновниками андрагогіки як науки; скандинавська концепція навчання дорослих (андрагогічна концепція) базується на педагогічній концепції Н.Ф.С. Грундтвіга, акумулює та гармонізує в собі провідні положення андрагогічних концепцій М. Ноулза та Ноттингемської групи вчених, спирається на концепції самоспрямованого навчання та навчання на основі досвіду.

Проведене дослідження не вичерпує зазначену проблему. До перспективних напрямів подальшого дослідження відносимо проблему застосування скандинавської андрагогічної концепції в різних видах та формах освіти дорослих.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Knowles M. S. The modern practice of adult education: Andragogy versus pedagogy. New York: Association Press, 1970. – 384 p.
2. Draper J. A. The metamorphoses of andragogy // The Canadian Journal for the Study of Adult Education. – 1998. – № 12(1). – P. 3-26.
3. Warren C. Andragogy and N. F. S. Grundtvig: A Critical Link // Adult Education Quarterly. – 1989. – Vol. 39, № 4. – P. 211-223.
4. Lindeman E. C The sociology of adult education // Journal of Educational Sociology. – 1945. – № 19. – P. 114-123.
5. Stewart D. W. Adult Learning in America: Eduard Lindeman and his agenda for lifelong education. – Malabar, Fl.: Robert E. Krieger, 1987. – 289 p.
6. Jarvis P. Adult Education and Lifelong Learning: Theory and Practice. 3 edition. – London: RoutledgeFalmer, 2004. – 320 p.
7. Рабочая книга андрагога / Под редакцией С.Г. Вершловского. – СПб., 1998. – 197 с.
8. Rubenson, K. The Nordic model of Lifelong Learning // Compare. – 2006. – Vol. 36. – № 3, September. – P. 327-341.
9. Håkansson A. Lärares pedagogiska arbete inom den kommunala vuxenutbildningen. – Umeå: Umeå University, Department of Child and Youth Education and Counselling, 2007. – 192 p.

10. Nottingham Andragogy Group. Towards a developmental theory of andragogy. (Adults: Psychological and Educational Perspective No. 9. Nottingham, England: University of Nottingham Dept. of Adu. Educ, 1983. – 48 p.
11. Огієнко О.І. Філософська концепція освіти дорослих Н.Ф.С. Грундтвіга // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти". – Вип. 18 (22). – Харків: НТУ "ЧПІ" – 2008. – С. 3-9.
12. Hellström Z. Nordic Model of Adult Education: A Comparative Study of Model Parameters and Effects. In Tuijnman A., Hellström Z. Curious minds: Nordic adult education compared. Nord 2001:9, Copenhagen: Nordic Council of Ministers, 2001. – P. 11-27.
13. Brockett R.G., Hiemstra R. Self-direction in adult learning: Perspectives on theory, research, and practice. London: Routledge, 1994. – 364 p.

Матеріал надійшов до редакції 29.08. 2008 р.

Е.И.Огиенко. Педагогика или андрагогика? Скандинавский контекст.

В статье определяется роль и место андрагогика в скандинавском измерении, исследуется становление и развитие скандинавской концепции обучения взрослых. На основании анализа скандинавской педагогической литературы выделены основные этапы развития педагогики взрослых; особое внимание уделяется пониманию и месту андрагогика в системе наук.

O.I. Ogienko. Pedagogic or Andragogy? Scandinavian Context.

In the article the role and place andragogy in the Scandinavian context are defined, formation and development of the Scandinavian concept of adult learning is investigated. On the basis of the Scandinavian pedagogic literature analysis the main stages of the adult education development are singled out; the peculiar attention is given to the understanding and place of Andragogy in the system of sciences.